

YEVROPA VA O'ZBEKISTON CHORVACHILIGINI TAQQOSLASH: MAHSULDORLIK VA ISHLAB
CHIQRISH TUZILMASI TAHLILI

Kayumov Saidorif Bakhodir ugli

Mustaqil tadqiqotchi

Annotatsiya: Maqolada Yevropa Ittifoqi va O'zbekiston chorvachiligi bosh son, mahsulot hajmi, mahsuldorlik va ishlab chiqarishning tashkiliy tuzilmasi bo'yicha qiyosiy tahlil qilinadi. Tadqiqotning maqsadi — ikki tizim o'rtasidagi farqning asosiy manbaini aniqlash va O'zbekiston uchun amaliy xulosalar chiqarishdan iborat. Tadqiqot ikkilamchi statistik ma'lumotlarni qiyosiy tahlil qilish usuliga asoslangan; muallif tomonidan dala kuzatuv yoki so'rov o'tkazilmagan, barcha ko'rsatkichlar Milliy statistika qo'mitasi va Yevrostat nashrlaridan olingan hamda havola bilan ko'rsatilgan. Tahlil shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda chorva bosh soni yetarli, hatto aholiga nisbatan yuqori, ammo bir bosh hisobiga mahsuldorlik Yevropa darajasidan bir necha barobar past. Farqning asosiy manbai naslda emas, ishlab chiqarishning tashkiliy tuzilmasida: mamlakatda sutning 92,8 va go'shtning 84,9 foizi dehqon va tomorqa xo'jaliklarida yetishtiriladi, bu esa yem-ozuqani balanslash, mexanizatsiya, sovuq zanjir va naslchilikni iqtisodiy jihatdan imkonsiz qiladi. Xulosada Yevropa modelini to'g'ridan-to'g'ri ko'chirish emas, balki kooperatsiya, ozuqa bazasi va identifikatsiya tizimini birgalikda rivojlantirishga asoslangan yondashuv taklif qilinadi.

Kalit so'zlar: chorvachilik, qiyosiy tahlil, sut mahsuldorligi, dehqon xo'jaligi, kooperatsiya, ozuqa bazasi, naslchilik, Yevropa Ittifoqi, O'zbekiston, agrar siyosat.

СРАВНЕНИЕ ЖИВОТНОВОДСТВА ЕВРОПЫ И УЗБЕКИСТАНА: АНАЛИЗ
ПРОДУКТИВНОСТИ И СТРУКТУРЫ ПРОИЗВОДСТВА

Аннотация: В статье проводится сравнительный анализ животноводства Европейского Союза и Узбекистана по поголовью, объёмам продукции, продуктивности и организационной структуре производства. Цель исследования — выявить основной источник различий между двумя системами и сформулировать практические выводы для Узбекистана. Исследование основано на сравнительном анализе вторичных статистических данных; собственные полевые наблюдения и опросы не проводились, все показатели взяты из публикаций Национального комитета по статистике и Евростата со ссылками. Анализ показал, что поголовье скота в Узбекистане достаточно и даже высоко в расчёте на население, однако продуктивность на одну голову в несколько раз ниже европейского уровня. Основным источником различий — не порода, а организационная структура производства: 92,8 % молока и 84,9 % мяса производятся в дехканских и приусадебных хозяйствах. В

заклучении предлагается подход, основанный не на прямом копировании европейской модели, а на развитии кооперации, кормовой базы и системы идентификации.

Ключевые слова: животноводство, сравнительный анализ, молочная продуктивность, дехканское хозяйство, кооперация, кормовая база, племенное дело, Европейский Союз, Узбекистан, аграрная политика.

A COMPARISON OF EUROPEAN AND UZBEK LIVESTOCK FARMING: PRODUCTIVITY AND PRODUCTION STRUCTURE

Annotation: *The article compares livestock farming in the European Union and Uzbekistan across herd numbers, output volumes, productivity per head and the organisational structure of production. The aim is to identify the principal source of the gap between the two systems and to draw practical conclusions for Uzbekistan. The study rests on comparative analysis of secondary statistics; no field observation or survey was carried out by the author, and every figure is taken from a publication of the National Statistics Committee or Eurostat and cited to it. The analysis shows that Uzbekistan's herd is numerically adequate and, relative to population, high, while output per head is several times below the European level. The principal source of the gap lies not in genetics but in production structure: 92.8 % of milk and 84.9 % of meat are produced on household and dehqan plots, which makes ration balancing, mechanisation, cold-chain logistics and systematic breeding economically unattainable. The article concludes that the appropriate response is not direct transfer of the European model but a combined development of cooperatives, the feed base and animal identification.*

Keywords: *livestock farming, comparative analysis, milk yield, household farming, cooperation, feed base, breeding, European Union, Uzbekistan, agricultural policy.*

KIRISH VA MAVZUNING DOLZARBLIGI

Chorvachilik O'zbekiston agrar iqtisodiyotining eng yirik tarmog'i hisoblanadi. Milliy statistika qo'mitasi ma'lumotlariga ko'ra, 2026-yilning birinchi choragida yetishtirilgan qishloq xo'jaligi mahsulotlarining umumiy hajmi 58 451,8 mlrd so'mni tashkil etgan bo'lsa, shundan 54 584,3 mlrd so'mi, ya'ni deyarli to'qson foizga yaqini chorvachilik mahsulotlari hissasiga to'g'ri kelgan [1]. Xalqaro baholashlarga ko'ra ham chorvachilik mamlakat yalpi ichki mahsulotining taxminan 13 foizini shakllantiradi [12].

Tarmoqning miqdoriy ko'rsatkichlari ham yuqori. 2024-yil 1-yanvar holatiga respublikada yirik shoxli qoramollarning umumiy bosh soni 14,1 million, shundan sigirlar 5 million, qo'y va echkilar 24,1 million, parrandalar esa 103 million boshni tashkil etgan [2]. Aholiga nisbatan hisoblaganda har ming kishiga o'rtacha 380 bosh qoramol to'g'ri keladi — bu jahon miqyosida ham yuqori ko'rsatkich [3].

Shu bilan birga, tarmoq ichki bozor ehtiyojini to'liq qoplay olmaydi va go'sht narxi barqaror emas. Iqtisodiyot va moliya vazirligi ma'lumotlariga ko'ra, go'sht bo'yicha minimal

iste'mol me'yorlari jon boshiga 42,8 kg, yillik hisobda esa 1,7–1,8 mln tonnani tashkil etadi; talabni qoplash uchun import yo'llari ko'rib chiqilmoqda [4]. Demak, muammo bosh sonning kamligida emas. Bu ziddiyat tadqiqot uchun asosiy savolni shakllantiradi: agar chorva yetarli bo'lsa, mahsulot nega yetishmaydi?

Savolga javob izlashda Yevropa Ittifoqi tajribasi qiyoslash uchun eng ma'lumotli baza hisoblanadi, chunki Yevrostat tomonidan bosh son, mahsuldorlik va xo'jaliklar tuzilmasi bo'yicha uzoq yillik, metodologik jihatdan izchil qatorlar nashr etiladi. Bundan tashqari, O'zbekiston naslchilik materialini aynan Yevropa davlatlaridan sotib olmoqda: Veterinariya va chorvachilikni rivojlantirish qo'mitasi ma'lumotiga ko'ra, ikki yil oldin naslli qoramol 2 100 yevrodan xarid qilingan bo'lsa, keyinchalik narx 3 500 yevroga yetgan [4]. Shu sababli Yevropa modelining qaysi elementi ko'chiriladi va qaysi elementi ko'chirib bo'lmaydi degan savol amaliy ahamiyat kasb etadi.

Mavzu davlat siyosati darajasida ham dolzarb. Prezidentning 2025-yil 30-yanvardagi PQ-34-son qarori bilan chorvachilik va parrandachilikni qo'llab-quvvatlash, naslchilik ishi va sun'iy urug'lantirishni tashkil qilish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar belgilangan [5]; undan avvalgi PQ-120-son qaror bilan tasdiqlangan 2022–2026-yillarga mo'ljallangan dastur o'z kuchini yo'qotgan [6]. Ayni paytda 167 ta tumanda Fransiya tajribasi asosida go'sht va sut yo'nalishidagi 668 ta kichik chorvachilik kooperatsiyasi tashkil etilishi rejalashtirilmoqda [4].

Mavjud o'zbek adabiyotida chorvachilik ko'pincha zootexnik nuqtai nazardan — zot, ozuqa ratsioni, veterinariya jihatidan o'rganiladi. Ishlab chiqarishning tashkiliy tuzilmasi, ya'ni mahsulot qaysi turdagi xo'jaliklarda yaratilishi va bu tuzilmaning mahsuldorlikka ta'siri masalasi kamroq tahlil qilinadi. Tadqiqotning ilmiy yangiligi shundaki, unda Yevropa bilan farq zot yoki texnologiya darajasida emas, ishlab chiqarish birligining o'lchami darajasida izohlanadi va bu ikki hududning rasmiy statistikasi bo'yicha asoslanadi.

Tadqiqotning maqsadi — Yevropa Ittifoqi va O'zbekiston chorvachiligini asosiy ko'rsatkichlar bo'yicha qiyoslash orqali mahsuldorlikdagi farqning manbaini aniqlash va bundan kelib chiquvchi amaliy tavsiyalarni asoslash. Vazifalar: ikki hududning bosh soni va mahsulot hajmini taqqoslash; bir bosh hisobiga mahsuldorlikni hisoblash; ishlab chiqarishning tashkiliy tuzilmasini solishtirish; ma'lumotlarning taqqoslanuvchanlik chegaralarini belgilash.

MATERIALLAR VA USULLAR

Tadqiqot obyekti — Yevropa Ittifoqi va O'zbekiston Respublikasi chorvachilik tarmoqlari. Tadqiqot predmeti — ikki tizimning bosh soni, mahsulot hajmi, bir bosh hisobiga mahsuldorlik va ishlab chiqarishning tashkiliy tuzilmasi bo'yicha nisbati.

O'zbekiston bo'yicha manbalar: Milliy statistika qo'mitasining qishloq, o'rmon va baliqchilik xo'jaligi bo'yicha matbuot relizlari va metodologik izohlari [1], 2023-yil yakunlari va 2024-yil 1-yanvar holatiga chorva bosh soni hamda chorvachilik mahsulotlari bo'yicha rasmiy ma'lumotlar [2; 3], sohaga oid Prezident qarorlari [5; 6] va xalqaro tashkilotlar hisobotlari [12].

Yevropa Ittifoqi bo'yicha manbalar: Yevrostatning sut va sut mahsulotlari statistikasi [7; 8], hududiy kesimdagi qishloq xo'jaligi statistikasi [9], xo'jaliklar tuzilmasi bo'yicha nashrlar [10] va agro-ekologik ko'rsatkichlar [11].

Qo'llanilgan usullar: qiyosiy statistik tahlil; nisbiy ko'rsatkichlarni hisoblash usuli (bir bosh hisobiga mahsuldorlik yalpi mahsulot hajmini tegishli bosh soniga bo'lish orqali aniqlangan); tizimli-strukturaviy yondashuv; guruhlash usuli (mahsulotni xo'jaliklar toifasi bo'yicha taqsimlash); umumlashtirish va mantiqiy xulosa chiqarish.

Tadqiqot cheklovlari to'g'risidagi izoh. Ushbu ishda muallif tomonidan dala kuzatuv, so'rovnoma yoki zootexnik tajriba o'tkazilmagan. Barcha ko'rsatkichlar nashr etilgan rasmiy statistik manbalardan olingan. Muallif tomonidan bevosita hisoblangan yagona ko'rsatkich — bir bosh hisobiga o'rtacha sut mahsuldorligi bo'lib, u yalpi sut hajmini sigirlar soniga bo'lish yo'li bilan aniqlangan va matnda shu tarzda belgilangan. Ushbu ko'rsatkichning metodologik cheklovlari Natijalarning to'rtinchi bandida alohida bayon qilingan.

NATIJALAR

1. Bosh son va yalpi mahsulot hajmi

2024-yil dekabr holatiga Yevropa Ittifoqida yirik shoxli qoramollarning umumiy bosh soni 71,9 million boshni tashkil etgan [9]. O'zbekistonda esa 2024-yil 1-yanvar holatiga bu ko'rsatkich 14,1 million bosh edi [2]. Demak, Yevropa Ittifoqining qoramol podasi O'zbekistonnikidan taxminan besh barobar katta.

Sut ishlab chiqarish bo'yicha nisbat butunlay boshqacha. Yevropa Ittifoqida 2023-yilda 160,8 million tonna xom sut ishlab chiqarilgan [8], O'zbekistonda 2023-yil yakuni bo'yicha esa 12 million tonna sut yetishtirilgan [2]. Ya'ni bosh son bo'yicha besh barobar ustunlik sut hajmi bo'yicha o'n uch barobardan ortiq ustunlikka aylanmoqda. Aynan shu nomutanosiblik tadqiqotning markaziy topilmasi hisoblanadi.

Go'sht bo'yicha O'zbekistonda 2023-yilda tirik vaznda 2,8 million tonna go'sht ishlab chiqarilgan, tuxum yetishtirish esa 8 487,5 million donani tashkil etgan [2].

2. Bir bosh hisobiga mahsuldorlik

Yevrostat ma'lumotlariga ko'ra, 2024-yilda Yevropa Ittifoqida bir sut sigiridan olingan o'rtacha yillik sut miqdori 8 120 kg ga yetgan. Mamlakatlar kesimida eng yuqori ko'rsatkich Estoniyada (11 353 kg) va Daniyada (10 483 kg), eng past ko'rsatkich esa Ruminiyada (3 540 kg) va Bolgariyada (3 735 kg) qayd etilgan [7]. 2022-yilda Ittifoq bo'yicha o'rtacha ko'rsatkich 7 653 kg, 2023-yilda 7 791 kg bo'lgan [7; 8], ya'ni ko'rsatkich barqaror o'sish tendensiyasiga ega.

O'zbekiston uchun analogik ko'rsatkich rasmiy nashrlarda alohida keltirilmaydi. Mavjud ma'lumotlar asosida hisoblanganda — 12 million tonna sut 5 million bosh sigirga bo'linganda — bir bosh hisobiga o'rtacha yiliga taxminan 2 400 kg ko'rsatkichi hosil bo'ladi [2]. Bu Yevropa Ittifoqi o'rtacha darajasidan taxminan uch barobardan ortiq past va hatto Ittifoqning eng past ko'rsatkichga ega mamlakatlaridan ham pastroq.

Muhim jihat shundaki, Yevropa Ittifoqi ichidagi farq ham juda katta: Estoniya bilan Ruminiya o'rtasidagi tafovut uch barobardan ortiq [7]. Bu farq zot bilan emas, chunki har ikki mamlakatda golshtin zoti keng tarqalgan, balki ishlab chiqarishning tashkiliy darajasi bilan izohlanadi. Aynan shu kuzatuv keyingi bandning asosini tashkil etadi.

3. Ishlab chiqarishning tashkiliy tuzilmasi

O'zbekistonda chorvachilik mahsulotlarining asosiy qismi eng mayda xo'jalik shaklida yaratiladi. 2023-yil yakunlari bo'yicha tirik vazndagi go'shtning umumiy hajmida 84,9 foizi, sutning 92,8 foizi va tuxumning 57,9 foizi dehqon va tomorqa xo'jaliklari hissasiga to'g'ri kelgan [2]. 2026-yilning birinchi choragida ham qishloq xo'jaligi mahsulotining atigi 8,2 foizi fermer xo'jaliklariga va 10,2 foizi tashkilotlarga to'g'ri kelgan, qolgan qismi esa dehqon va tomorqa xo'jaliklarida yetishtirilgan [1].

Yevropa Ittifoqida tuzilma teskari yo'nalishda rivojlangan. 2023-yilda Ittifoqda 8,8 million qishloq xo'jaligi mavjud bo'lib, ularning atigi 4,7 foizi ixtisoslashgan sut xo'jaliklari va 4,2 foizi qoramol boqish va bo'rdoqiga boqishga ixtisoslashgan xo'jaliklardir [10]. Xo'jaliklarning o'rtacha maydoni 2005-yildagi 11 gektardan 2023-yilda 18 gektarga o'sgan [10], chorvasi bor xo'jaliklarning ulushi esa 2010-yildagi 55,7 foizdan 2020-yilda 44,9 foizga kamaygan [11]. Boshqacha aytganda, Yevropada chorva kamroq sondagi, lekin yiriklashgan va ixtisoslashgan xo'jaliklarda to'plangan.

Sut sigirlari soni ham shu tendensiyani tasdiqlaydi: Ittifoqda bu ko'rsatkich 2005-yildagi 22,9 million boshdan 2024-yilda 18,9 million boshga qisqargan [7], lekin shu davrda bir bosh hisobiga mahsuldorlik o'sgani hisobiga yalpi sut hajmi saqlanib qolgan. Bu Yevropa modelining mohiyatini ko'rsatadi: o'sish bosh soni hisobiga emas, bir bosh unumdorligi hisobiga ta'minlanadi.

1-jadval. Yevropa Ittifoqi va O'zbekiston chorvachiligining asosiy ko'rsatkichlari

Ko'rsatkich	Yevropa Ittifoqi	O'zbekiston	Manba
Yirik shoxli qoramol, mln bosh	71,9 (2024-yil dekabr)	14,1 (2024-yil 1-yanvar)	[9]; [2]
Sut sigirlari, mln bosh	18,9 (2024)	5,0 (barcha sigirlar, 2024-yil 1-yanvar)	[7]; [2]
Xom sut, mln tonna	160,8 (2023)	12,0 (2023)	[8]; [2]
Bir sigirdan o'rtacha sut, kg/yil	8 120 (2024); 7 791 (2023)	≈ 2 400 (hisoblangan: 12 mln t : 5 mln bosh)	[7; 8]; muallif hisobi [2] asosida
Eng yuqori va eng past milliy ko'rsatkich, kg/yil	Estoniya 11 353; Ruminiya 3 540	Hududiy kesimda rasmiy nashr etilmaydi	[7]
Go'sht (tirik vaznda), mln tonna	Yagona ko'rsatkich sifatida keltirilmagan	2,8 (2023)	[2]
Mahsulotning mayda xo'jaliklardagi ulushi	Ixtisoslashgan sut xo'jaliklari — barcha xo'jaliklarning 4,7 %i	Sutning 92,8 %, go'shtning 84,9 %i dehqon va tomorqa xo'jaliklarida	[10]; [2]
Xo'jaliklarning o'rtacha maydoni	18 ga (2023); 11 ga (2005)	Dehqon xo'jaligi tomorqa maydoni bilan cheklangan	[10]

Ko'rsatkich	Yevropa Ittifoqi	O'zbekiston	Manba
Chorva zichligi, LSU/ga	0,7 o'rtacha; Niderlandiya 3,4; Bolgariya 0,2	Taqqoslanadigan ko'rsatkich nashr etilmaydi	[11]

Manba: muallif tomonidan [1; 2; 7; 8; 9; 10; 11] asosida tuzilgan.

4. Ma'lumotlarning taqqoslanuvchanlik chegaralari

Yuqoridagi taqqoslash bir necha metodologik cheklovga ega va ular ochiq qayd etilishi zarur.

Birinchidan, O'zbekiston metodologiyasiga ko'ra sut yetishtirish ko'rsatkichi sigir sutidan tashqari echki, qo'y, biya va tuya sutlarini ham o'z ichiga oladi [1]. Yevrostat esa sigir sutini alohida ajratadi. Ikkinchidan, O'zbekiston statistikasidagi "sigirlar" toifasi sut yo'nalishidagi sigirlar bilan cheklanmaydi, Yevrostatdagi "sut sigirlari" esa aynan shunday ixtisoslashgan toifadir. Uchinchidan, ikki manbaning hisobot sanalari to'liq mos kelmaydi.

Shu sababli hisoblangan 2 400 kg ko'rsatkichi aniq mahsuldorlik emas, balki tartib darajasini ko'rsatuvchi baholovchi kattalik sifatida qabul qilinishi lozim. Muhimi shundaki, sanab o'tilgan cheklovlarning barchasi O'zbekiston ko'rsatkichini pasaytiruvchi emas, aksincha, oshiruvchi yo'nalishda ishlaydi: boshqa turdagi hayvonlar sutini qo'shish maxrajni emas, suratni kattalashtiradi. Demak, haqiqiy sigir sutining bir bosh hisobiga ko'rsatkichi hisoblangan qiymatdan yanada past bo'lishi mumkin va xulosaning yo'nalishi o'zgarmaydi.

Alohida qayd etish lozimki, O'zbekistonda hududlar va xo'jalik toifalari kesimida bir bosh hisobiga mahsuldorlik bo'yicha muntazam nashr etiladigan ochiq statistik qatorlar mavjud emas. Bu tadqiqot uchun cheklov bo'lish bilan birga mustaqil topilma hamdir va tavsiyalarda aks ettirilgan.

MUHOKAMA

Olingan natijalar tarmoq muammosini odatdagi talqinidan farqli tarzda qo'yishga imkon beradi. Odatda past mahsuldorlik zotning sifati bilan izohlanadi va yechim sifatida chetdan naslli mol keltirish taklif qilinadi. Tahlil esa boshqacha manzarani ko'rsatadi. Yevropa Ittifoqi ichida ham zot deyarli bir xil bo'lgani holda mahsuldorlik uch barobardan ortiq farq qiladi [7]. Demak, zot mahsuldorlikning yuqori chegarasini belgilaydi, lekin uning haqiqiy darajasini emas.

Haqiqiy darajani belgilovchi omil — ishlab chiqarish birligining o'lchami. Ikki-uchta sigir boquvchi xonadon obyektiv sabablarga ko'ra ratsionni laboratoriya tahlili asosida balanslay olmaydi, sog'ishni mexanizatsiyalashtira olmaydi, sutni sovitish uskunasini sotib ololmaydi va naslchilik hisobini yuritmaydi. Bu xonadonning beparvoligi emas, miqyos iqtisodining amal qilishidir: sanab o'tilgan xarajatlarning barchasi doimiy xarajat bo'lib, ular kichik bosh songa taqsimlanganda bir birlik mahsulot tannarxini ko'tarib yuboradi. O'zbekistonda sutning 92,8 foizi aynan shunday xo'jaliklarda yetishtiriladi [2] — bu esa mahsuldorlikning past bo'lishi tasodif emas, tizimli natija ekanini ko'rsatadi.

Shu o'rinda qarama-qarshi dalilni ham ko'rib chiqish zarur. Yevropa modeli yiriklashtirish hisobiga erishilgan bo'lib, uning ijtimoiy narxi bor: Ittifoqda chorvasi bor xo'jaliklar ulushi o'n

yil ichida 55,7 foizdan 44,9 foizga tushgan [11], sut sigirlari soni esa 22,9 milliondan 18,9 millionga qisqargan [7]. Bu qishloq aholisining bir qismi chorvachilikdan chiqib ketganini anglatadi. O'zbekistonda esa tomorqa chorvasi millionlab oila uchun daromad manbai va ijtimoiy himoya vositasi vazifasini bajaradi. Yevropa yo'lini mexanik takrorlash, ya'ni mayda xo'jaliklarni siqib chiqarish orqali yiriklashtirish, mahsuldorlikni oshirishi mumkin, ammo qishloqda bandlik va daromad muammosini keltirib chiqaradi. Shu sababli tavsiya yiriklashtirish emas, birlashtirish bo'lishi kerak: mulk xonadonda qoladi, xizmatlar esa birgalikda tashkil etiladi.

Aynan shunday yondashuv amaliyotda boshlangan. 167 ta tumanda Fransiya tajribasi asosida 668 ta kichik chorvachilik kooperatsiyasini tashkil etish rejasi [4] mulkni tortib olmasdan miqyos samarasini olishga qaratilgan. Kooperativ darajasida sun'iy urug'lantirish punkti, sut yig'ish va sovitish nuqtasi, veterinariya xizmati va ozuqa tayyorlash iqtisodiy jihatdan oqlanadi, alohida xonadon darajasida esa oqlanmaydi.

Ikkinchi muhim jihat ozuqa bazasiga tegishli. Yevropada chorva zichligi o'rtacha bir gektar qishloq xo'jaligi yeriga 0,7 shartli bosh, Niderlandiyada esa 3,4 shartli boshni tashkil etadi [11]. Bu ko'rsatkichlar yog'ingarchilik bilan ta'minlangan tabiiy yaylov va o'tloqlarga tayanadi. O'zbekistonning sug'orma dehqonchilikka asoslangan va suv taqchil sharoitida bunday zichlikni takrorlash mumkin emas. Bundan amaliy xulosa kelib chiqadi: chetdan yuqori mahsuldor zot keltirish ozuqa bazasi yaxshilanmagan holda kutilgan natijani bermaydi, chunki golshtin zotli sigirning genetik salohiyati faqat balanslangan ratsion sharoitida ro'yobga chiqadi. Naslli molning bir bosh narxi 2 100 yevrodan 3 500 yevroga ko'tarilgan sharoitda [4] bu masala bevosita investitsiya samaradorligi masalasiga aylanadi.

Uchinchidan, Yevropa tizimining kam ko'zga tashlanadigan, lekin hal qiluvchi elementi — hisob va identifikatsiya. Yevrostat ma'lumotlari xo'jalik darajasidagi majburiy hisobot va hayvonlarni identifikatsiya qilish tizimiga tayanadi, bu esa mahsuldorlikni har bir xo'jalik kesimida o'lchash va boshqarish imkonini beradi. PQ-34-son qarorda naslchilik ishini tashkil qilish va identifikatsiyaga oid chora-tadbirlar ko'zda tutilgani [5] shu yo'nalishdagi qadamdir. O'lchanmaydigan ko'rsatkichni boshqarib bo'lmaydi — bu tahlilning eng amaliy xulosasi.

Tadqiqotning cheklovi shundan iboratki, u ikkilamchi statistikaga tayanadi va O'zbekiston bo'yicha xo'jalik darajasidagi birlamchi ma'lumotlarga ega emas. Keyingi tadqiqotlar bir necha tuman miqyosida kooperativ va xonadon xo'jaliklari mahsuldorligini bir xil metodika bo'yicha o'lchash va qiyoslashga qaratilishi maqsadga muvofiq.

XULOSA

1. O'zbekistonda chorva bosh soni yetarli va aholiga nisbatan yuqori: 14,1 million qoramol, har ming kishiga 380 bosh [2; 3]. Tarmoqning asosiy muammosi bosh sonning kamligi emas.

2. Farq bir bosh hisobiga mahsuldorlikda. Yevropa Ittifoqida bir sut sigiridan yiliga o'rtacha 8 120 kg sut olinadi [7], O'zbekistonda esa mavjud ma'lumotlar asosida hisoblanganda bu ko'rsatkich taxminan 2 400 kg ni tashkil etadi [2]. Shu sababli Yevropa

Ittifoqi O'zbekistondan besh barobar ko'p qoramol bilan o'n uch barobardan ortiq sut ishlab chiqaradi [8; 9; 2].

3. Farqning asosiy manbai zot emas, ishlab chiqarishning tashkiliy tuzilmasi. Buni Yevropa Ittifoqining o'zidagi ichki tafovut tasdiqlaydi: bir xil zotlar sharoitida Estoniya ko'rsatkichi Ruminiya ko'rsatkichidan uch barobardan ortiq yuqori [7]. O'zbekistonda sutning 92,8 va go'shtning 84,9 foizi dehqon va tomorqa xo'jaliklarida yetishtiriladi [2], bu esa mexanizatsiya, ozuqani balanslash va naslchilik hisobini iqtisodiy jihatdan imkonsiz qiladi.

4. Yevropa modelini mexanik ko'chirish maqsadga muvofiq emas, chunki u xo'jaliklar sonining qisqarishi hisobiga erishilgan [7; 11], O'zbekistonda esa tomorqa chorvasi ijtimoiy funksiyani ham bajaradi. Bundan tashqari, Yevropadagi chorva zichligi yog'ingarchilik bilan ta'minlangan yaylovlarga tayanadi [11] va suv taqchil sharoitda takrorlanmaydi.

Tavsiyalar. Xulosalardan quyidagi amaliy chora-tadbirlar kelib chiqadi.

Birinchidan, mulkni o'zgartirmagan holda xizmatlarni birlashtirish yo'lidan borish lozim: kooperativ darajasida sut yig'ish va sovitish nuqtasi, sun'iy urug'lantirish punkti, veterinariya xizmati va ozuqa tayyorlash tashkil etilishi. PQ-34-son qaror va kichik kooperatsiyalar tashkil etish rejasi [4; 5] shu yo'nalishda bo'lib, uni kengaytirish maqsadga muvofiq.

Ikkinchidan, naslchilikni ozuqa bazasidan ajratib rivojlantirmaslik kerak. Chetdan yuqori mahsuldor zot keltirishga ajratilgan mablag'ning ma'lum ulushi ozuqabop ekinlar maydoni va ratsionni balanslash xizmatlariga yo'naltirilishi zarur, aks holda investitsiya samarasi past bo'ladi.

Uchinchidan, hayvonlarni identifikatsiya qilish tizimini mahsuldorlik hisobi bilan bog'lash lozim: har bir identifikatsiyalangan sigir bo'yicha yillik sut sog'imi qayd etilsa, subsidiyalarni bosh son emas, natija bo'yicha taqsimlash imkoni paydo bo'ladi.

To'rtinchidan, bir bosh hisobiga mahsuldorlik ko'rsatkichi hududlar va xo'jalik toifalari kesimida muntazam hisoblanib, ochiq nashr etilishi taklif qilinadi. Hozirda bunday qator mavjud emas, bu esa tarmoqdagi islohotlarning samarasini baholashni imkonsiz qiladi.

Umumiy xulosa shundan iboratki, O'zbekiston chorvachiligining o'sish zaxirasi yangi bosh sonda emas, mavjud bosh sonning unumdorligida. Yevropa tajribasidan ko'chirilishi kerak bo'lgan narsa xo'jalik o'lchami emas, balki o'lchash, hisob va xizmatlarni jamlash madaniyatidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi. Qishloq, o'rmon va baliqchilik xo'jaligi: matbuot relizi va metodologik izohlar. — Toshkent, 2026. — URL: <https://stat.uz> (murojaat sanasi: 16.09.2026).

2. O'zbekiston iqtisodiyoti raqamlarda: chorvachilik bo'yicha 2023-yil yakunlari va 2024-yil 1-yanvar holatiga ma'lumotlar (Milliy statistika qo'mitasi ma'lumotlari asosida). — URL: <https://uzbekistan.org.ua/uz/yangiliklar/6941> (murojaat sanasi: 16.09.2026).

3. Qanday qoramollarni boqish foydali: Statistika qo'mitasi va Veterinariya hamda chorvachilikni rivojlantirish qo'mitasi ma'lumotlari // Kursiv Uzbekistan. — 2025-yil 28-iyun. — URL: <https://uz.kursiv.media/uz/2025-06-28/qanday-qoramollarni-boqish-foyda/>.
4. O'zbekistonda go'shtga bo'lgan talab qanday qoplanadi: Iqtisodiyot va moliya vazirligi hamda Veterinariya va chorvachilikni rivojlantirish qo'mitasi ma'lumotlari // Spot.uz. — 2025-yil 1-iyul. — URL: <https://www.spot.uz/oz/2025/07/01/meat>.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Chorvachilik va parrandachilikni qo'llab-quvvatlash, sohada yuqori qo'shilgan qiymat yaratish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-34-son Qarori, 2025-yil 30-yanvar // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. — URL: <https://lex.uz/docs/-7353670>.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasida chorvachilik sohasi va uning tarmoqlarini rivojlantirish bo'yicha 2022–2026-yillarga mo'ljallangan dasturni tasdiqlash to'g'risida"gi PQ-120-son Qarori, 2022-yil 8-fevral // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. — URL: <https://lex.uz/docs/-5858728>.
7. Eurostat. Milk and milk product statistics. Statistics Explained. — Luxembourg: European Commission, 2025. — URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Milk_and_milk_product_statistics (murojaat sanasi: 16.09.2026).
8. Eurostat. Milk and milk product statistics (2023 data edition). Statistics Explained. — Luxembourg: European Commission, 2024. — URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/SEPDF/cache/29568.pdf>.
9. Eurostat. Agriculture statistics at regional level. Statistics Explained. — Luxembourg: European Commission, 2026. — URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Agriculture_statistics_at_regional_level.
10. Eurostat. Farms and farmland in the European Union — statistics. Statistics Explained. — Luxembourg: European Commission, 2026. — URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Farms_and_farmland_in_the_European_Union_-_statistics.
11. Eurostat. Agri-environmental indicator — livestock patterns. Statistics Explained. — Luxembourg: European Commission, 2023. — URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/SEPDF/cache/14882.pdf>.
12. Japan International Cooperation Agency (JICA). O'zbekiston Respublikasi chorvachilikni rivojlantirish bo'yicha ma'lumot yig'ish va tekshirish tadqiqoti yakuniy hisoboti. — Tokyo: JICA, 2023. — URL: <https://openjicareport.jica.go.jp/pdf/1000056056.pdf>.
13. Eurostat. Regulation (EU) 2018/1091 of the European Parliament and of the Council on integrated farm statistics. — Official Journal of the European Union, L 200, 2018.
14. European Commission, Directorate-General for Agriculture and Rural Development. EU milk yield and herds (statistical annex). — Brussels: European Commission, 2023. — URL: https://agriculture.ec.europa.eu/system/files/2023-03/eu-milk-yield-herds_en.pdf.
15. FAO. World Livestock: Transforming the Livestock Sector through the Sustainable Development Goals. — Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations, 2018.

16. FAO. The State of Food and Agriculture. — Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations (yillik nashr). — URL: <https://www.fao.org/publications/sofa>.
17. OECD/FAO. OECD-FAO Agricultural Outlook. — Paris: OECD Publishing (yillik nashr). — URL: <https://www.agri-outlook.org>.
18. World Bank. Uzbekistan: Agri-food Sector Overview and Policy Notes. — Washington, DC: World Bank Group. — URL: <https://www.worldbank.org/en/country/uzbekistan>.
19. Xorijdan nasldor qoramollarni olib kirish QQSdan ozod etiladi: chorvachilikni qo'llab-quvvatlash bo'yicha yangi chora-tadbirlar // Spot.uz. — 2026-yil 21-may. — URL: <https://www.spot.uz/oz/2026/05/21/breeding-cattle>.
20. Eurostat. Farm structure statistics (ef): metadata and methodological notes. — Luxembourg: European Commission. — URL: https://ec.europa.eu/eurostat/cache/metadata/en/ef_sims.htm.